

Sinisistä maisemista maantieteen ytimeen

■ HANNU LINKOLA

Allan Tiitta: *Sinisten maisemien mies. J. G. Granön tutkijantie 1882–1956*. SKS 2011.

Johannes Gabriel Granön (1882–1956) asema suomalaisen maantieteen ikonostaasissa on kiistanon. Hänet on nostettu jalustalle niin maisematutkimuksen uranuurtajana kuin kansainväliset mitat täyttäneenä metodikkonakin. Hän on lähes ainoa varhaisen yliopistomaantieteen suomalaisedustaja, jonka ajatuksia siteerataan edelleen. Lisäksi Granön valokuvat Altain vuoristoalueilta on tunnustettu aikansa valokuvataiteen merkkisaavutuksiksi, niitä on esitelty useissa näyttelyissä pitkin 2000-lukua.

Syväluotaavaa elämäkertaa Granöstä ei ole kuitenkaan tätä ennen kirjoitettu. Useimmat Granötä käsittelevät kirjoitukset ovat valotaneet vain yhtä puolta monipuolisesta tutkijapersoonasta tai jääneet katsauksenomaisiksi läpivalaisuiksi hänen elämästään. Dosentti Allan Tiitan laatima jyhkeä biografia onkin mitä tervetullein lisää Granö-tutkimukseen ja suomalaisen maantieteen historiankirjotukseen.

Granön ansioluettelo on niin monimuotoinen ja pitkä, että hänen tutkijaidentiteettiään – ”siviilihenkilöstä” puhumattakaan – on lähes mahdotonta tarkastella yhden tulkintakehyksen kautta. Sinikkäänä ja maantieteen historian erinomaisesti tuntevana tutkijana Tiitta on selvinnyt haasteesta ensiluokkaisesti. Henkilökohtaiseen

kirjeenvaihtoon ja muihin runsaisiin primäärilähteisiin tukeutumalla hän rikastaa aikaisempaa tutkimusta sekä täsmentävillä että uusilla näkökulmilla. Granön tutkijaprofiilin moninaisuuteen Tiitta puolestaan vastaa käymällä vai-va ja sivuja säästämättä läpi kaikki Granön akateemisen uran kiintopisteet ja niiden tiede- ja yhteiskuntapoliittiset taustat. Lopputulos on ensiluokkainen tietokirja, jonka voi halutessaan lukea juonellisena elämäkertana, yksityiskohtaisena lähdeoteoksena tai ajankuvaksi kasvavana katsauksena suomalaisen 1900-luvun alun yliopistomaailmaan.

Tutkimusmatkailija, metodikko ja hallintomies

Granön maantieteilijäidentiteetin pohja muodostui jo lapsuusvuosina Siperiassa, jossa hänen isänsä toimi suomalaisten siirtolaisten pappina. Yliopistoon kirjaututtuaan Granö palasi Siperiaan työskentämään sekä suomalaisia siirtoloita käsitelleen pro gradu -tutkielmasa että kansainvälisestäkin tunnetun väitöskirjansa Altai-vuoriston pinnanmuodoista. Altain kauden kestävimmäksi teokseksi osoitettiin kuitenkin vuosina 1919 ja 1921 julkaistu *Altai – vaellusvuosi-na nähtyä ja koettua I–II*, jonka runollinen kuvailu ja tieteellisen tarkka dokumentointi muodostivat ainitlaatuisen kokonaisuuden suomalaisen matkakirjallisuuteen.

Kun Venäjän keisarikunnan hajoaminen katkaisi Granön tutkimukset Altailla, hän löysi itselleen uuden suunnan etelästä. Vuonna 1919 Granö otti vastaan kutsun Tarton yliopiston maantieteen professoriksi. Pestistä alkoi tutkijantien toinen etappi, jonka aikana

Granö alkoi pohtia syvällisesti tieteenalansa sisältöä ja asemaa. Tartossa Granö rakensi ympärilleen kokonaisen koulukunnan, jonka avulla toteutettiin valtion tukea nauttanut Viron kotiseuduntutkimuksen hanke. Granön toiminnalla oli Virossa suuri kansallinen merkitys, jonka pysyvyyttä osoittaa nimikkoluentosalin perustaminen Tarton yliopistoon viime vuonna.

Palattuaan Helsinkiin vuonna 1923 Granö jalosti Tartossa luomiaan ajatuksia ja menetelmiä kokonaisvaltaiseksi oppijärjestelmäksi sekä sitä tukevaksi käsitteistöksi. Hänen yksityiskohtainen ja omaleimainen maisemien alueelliseen luokitteluun perustuva oppirakennelmansa manifestoitui lähes pamflettimaaisena ehdotuksena maantieteen suuntaviivoiksi (*Puhdas maantiede*, 1930) sekä näitä oppeja Suomen oloihin soveltaneena tutkimuksena (*Suomen maantieteelliset alueet*, 1932).

Vaikka Granön metodologia herätti kansainvälistäkin huomiota, sen merkitys jäi suhteellisen vähäiseksi. Kirjojen ilmestyttyä Granö keskittyi opetustoimintaan sekä uraansa summaavien tutkimusten ja yleiskatsausten kirjoittamiseen. Vuonna 1926 Turkuun muuttanutta Granötä työllistivät myös hallinnolliset toimet. Hän toimi Turun yliopiston rehtorina vuosina 1932–34, jolloin nuorta yliopistoa uhkasi jopa lakkauttaminen kansleri E. N. Setälän pyrkiessä ohjaamaan yliopiston voimavaroja perustamansa Suomen suku -tutkimuslaitoksen toimintaan. Turusta Granö palasi vielä kerran Helsinkiin vuonna 1945, jossa hän johdatti sodanjälkeisessä kurimuksessa kamppaillutta maantieteen laitosta viiden vuoden ajan.

Työtä maantieteen puolesta

Granön tutkijanuraa esitellessään *Sinisten maisemien mies* ruotii myös epäsuorasti sitä, miten yhteiskuntaa, tieteenalaa ja yksittäistä tutkijaa yhdistävät sidokset rakentuvat. Vaikka Granön toimintapiirinä oli ensisijaisesti yliopisto, ohjasivat hänen toimintaansa aikansa tiedejärjestelmän lävistäneet kansalliset ihanteet. Granö sanoutui visusti irti poliittisesta toiminnasta, mutta kirjoituksistaan hän pohditi toistuvasti, millä tavoin maantiede saattoi kulloisissakin oloissa parhaiten palvella ”isänmaata”. Esimerkiksi Granön vastentahtoisesti vastaanottamat hallinnolliset pesitit kuvastavat hänen velvollisuudentuntoaan valtiota kohtaan. Tiitta kuvaa myös vaikuttavasti, kuinka Granö kuunteli jatkosodan kuminaa huvilallaan Porvoon Tirmossa kantaen huolta rintamalle joutuneista opiskelijoistaan ja sodan laimentamasta tutkimusinnostaan.

Granön elämäntyö oli kuitenkin ensisijaisesti työtä maantieteen puolesta. Hän joutui jo opiskellessaan keskelle Helsingissä vallinnutta ”merkittävästä antigeograafista” ilmapiiiriä, jossa vastakkain olivat arvovaltaisen Suomen Maantieteellisen Seuran näkemys maantieteestä erikoistieteiden alueellisena yleiskäsitteenä ja Suomen Maantieteellisen Yhdistyksen pyrkimys vakiinnuttaa maantieteen asema itsenäisenä oppialana. Tieteenala oli institutionalisoitunut 1800-luvun lopulla ennen kaikkea kansallisista lähtökohdista, joten sen sisällöllinen ja teoreettinen kehitys oli 1920-luvulle saakka hidasta. Koska maantieteen käytännön painopiste oli opettajankoulutuksessa ja isänmaantuntemuksen levittämisessä, monet johtavat tiedemiehet aset-

tuivat kritisoimaan maantieteen asemaa selväpiirteisten erikoistieteiden rinnalla.

Maantieteen merkityksellisyydestä vakuuttunut Granö pyrki vastaamaan näihin haasteisiin maisematieteellään. Maantieteellisten seurojen yhdistyttyä vuonna 1921 hän totesi ajan olevan kypsä tieteenalan tutkimuskohteen ja rajojen selväpiirteiseen identifiointiin. Granön väljinä ohjenuorina olivat tieteenalan sijainti luonnontieteiden joukossa sekä saksalaisen *Landschaft*-maantieteen ajatukset maisemista alueellisina kokonaisuuksina. Vaikka Granö tiedosti maantieteen poikkitieteellisen luonteen, hän pyrki karsimaan tieteenalan vastuualueita radikaalisti. Granö nimesi maantieteen opiksi ihmisen aistiympäristöistä sekä niiden alueellisista ja paikallisista muodoista, jolloin maantieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle jäivät muun muassa tieteenalaan läheisesti linkittyneet klimatologia ja geomorfologia. Tiiviin yhteistyön naapurialojen kanssa Granö katsoi toki välttämättömäksi.

Vaikka Granön maisematieteen läpimurron esti moni asia satumasta lähtien, sen ydinongelmia olivat vaikeaselkoisuus ja ohjelmallisuus. Sanellessaan ohjelmallisesti ja aukottomasti kokonaisen tieteenalan sisällön, oppirakennelma eväsi itseltään ja tieteenalaltaan mahdollisuuden kehittyä. Maisematieteensä koherenssiin ja tiedepoliittiseen ulottuvuuteen keskittyessään Granö ikään kuin unohetti kysyä, millaiseen yhteiskunnalliseen tiedontarpeeseen hänen laatimansa alueluokitusjärjestelmä vastasi. Puhdas maantiede jäikin nopeasti oppihistorialliseksi kuriositeetiksi, kun alueiden toiminnal-

lisuutta hahmotelleet matemaattiset mallit löivät maantieteessä läpi toisen maailmansodan jälkeen.

Tiitta perehdyttää Granön oppirakennelmaan kriittisen syvällisesti, empaattisestikin, etsien siitä juonteita tämän päivän tutkimusuuntauksiin. Esimerkiksi maisema-arkkitehtuurissa ja ympäristötutkimuksessa on innostuttu Granön tutkimuksista, jotka pyrkivät selvittämään ympäristöstä välittyvien aistivaikutelmien kokonaisvaikutusta. Maantieteellistä maisematutkimusta hallitsee sitä vastoin nykyisin kriittinen angloamerikkalainen keskustelu, johon Granön ei voi sanoa vaikuttaneen. Tiitta myöntääkin, että vaikka Granö nautti suurta akateemista kunnioitusta, osallistui merkittäviin kansallisiin julkaisuhankkeisiin ja otti vastaan lukuisia tunnustuksia, hänen aikalaisarvostuksensa rakentui toisten saavutusten varaan kuin nykyinen maine. Pääteostensa suhteen Granö joutui tyytymään loppujen lopuksi varsin vaatimattomaan vastaanottoon.

Yleisen ja yksityisen rajalla

Sinisten maisemien mies ei ole ainoastaan maantieteen oppihistoriaa tai yhden merkittävän tutkijapersonan ammatillinen elämäkerta. Se tarjoaa myös kokonaisvaltaisen kurkistuksen 1900-luvun alun akateemisen sivistyneistön käytöskoodistoon, ajatusmaailmaan ja verkostoihin. Teoksen alussa Tiitta toteaa pidättyvänsä Granön urassa ja siihen vaikuttaneissa aatteellisissa ja yhteiskunnallisissa virtauksissa. Niinpä esimerkiksi Granön perhe-elämä jää sivujuoneksi, vaikka perheen hyvinvoinnin takaaminen vaikutti Granön ammatillisiin päätöksiin. Granön elämänpiiri tu-

lee kuitenkin niin oivallisesti esiin riveiltä ja niiden väleistä, että teoksesta voi huoletta puhua henkilökuvana. Tiitta on toiminut oikein antaessaan puheenvuoron monesti Granölle itselleen. Tuskinpa terävinkään tulkinta tavoittaisi kohdettaan niin hyvin kuin Granön nasevin ja lämpimin sanamuodoin kirjoittamat kirjeet ystävilleen ja kollegoilleen.

Nämä dokumentit päästävät niin lähelle Granön persoonaa, että niiden rinnalla Tiitan omat luonnehdinnat päähenkilönsä luonteenpiirteistä ja arvomaailmasta tuntuvat hieman ulkokohtaisilta. Sitä vastoin Tiitan painopistevalinnat muistuttavat perustellusti Granön tutkijakuvan unohdetuista puolista. Tiitta tuo esimerkiksi aiheellisesti esille sitä nuorta geomorfologia, joka on usein jäänyt maisematutkimusta kehitelleen metodologin varjoon. Allekirjoittanut myös Tiitan ratkaisun nostaa *Suomen maantieteelliset alueet* Granön merkiteosten joukkoon. Erityiskiitoksen Tiitta ansaitsee innostaan esitellä Granön tutkimusten saamaa vastaanottoa ja niiden myöhempiä vaikutusta.

Vaikka teos on tuhti, se pitää hyvin otteessaan. Tarkastelun pääpaino on otsikon mukaisesti Granön tutkijantiessä ja sen kontekstuaalisoinnissa, mutta lukuisat herkulliset anekdootit estävät elämäkertaa lipsahduttamasta pelkäsi saavutusten luetteloinniksi. Lukijaa ilahduttavat esimerkiksi kuvaus Granön ja hänen opiskelijansa kohtaamisesta Tarzan-elokuvan näytöksessä sekä lista pahansuovista liikanimistä, joilla Granö nimitteli sairastamaansa sädesientä. Yksityiskohdat tuovat kosolti lihaa teoksen vahvan luuston ympärille ja saavat Granön

maisemat elämään niin konkreettisesti kuin metaforisestkin. Tiitta muistaa – hieman Granön itsensä tavoin – höystää asiategstiään myös ripauksella huumoria. Hänen lämpimän huvittuneet sanapainonsa osoittavat tämän tästä, kuinka läheiseksi Granö on kirjoitusprosessin aikana tullut.

Sinisten maisemien miehessä yhtyvät esimerkillisesti tietokirjan, tutkimuksen ja elämäkerran hyvät ominaisuudet. Se sai Lauri Jäntin tietokirjapalkinnon vuonna 2012.

Teos tarjoaa luotettavan tietopaketin suomalaisen yliopisto-maantieteen historiasta kiinnostuneille lukijoille, mutta kulkee samalla juonellisena kertomuksena halki yhden kiinnostavan ihmiselämän. Alaotsikossaan kirja osoittaa, ehkä vahingossakin, ettei Granön tutkijantie rajaudu vain akateemiseen uraan, vaan kattaa koko elinkaaren. Niinpä teos lienee anoisaa luettavaa myös niille, jotka ovat kiinnostuneet Granöstä hänen valokuviansa myötä. Tiitan harrastakerrontaa täydentää Taneli Eskolan toimittama kuvitus, joka kertoo kokonaisuudesta sen puolen, johon sanat eivät riitä. Ajankuva välittyikin paitsi tiedollisena myös esteettisenä kokemuksena tavalla, joka on aistiympäristöä herkin mielin ja analyttisin katsein tarkastelleen tutkijan elämäkerralle lähes ainoa hyväksyttävä.

Kirjoittaja viimeistelee väitöskirjaansa suomalaisen maantieteen maisemakuvista Helsingin yliopiston geotieteiden ja maantieteen laitoksella.